
MAJOROS PÁL*

Magyarország a világgazdaságban, világkereskedelemben

Hungary in the world economy and world trade

The introduction of the Hungarian position in the world economy and trade is an important task, because we have to place ourselves: we have to be aware of our capabilities, position and opportunities. The position of the world economy (also for major partners) and external conditions are important for a foreign sensitive country, like Hungary. The Hungarian economic and foreign trade strategy has to be set reflecting those issues.

We have to analyse the following questions to understand our position:

- How much we depend from the world economy?
- How much must be accommodate to the world economy?
- How has the Hungarian foreign trade changed and reacted on world economic changes?
- Which strategies and implements can we use to turn the changes of the world economy to our benefits? What has the economic diplomacy done for successes?

A nemzetgazdaság fejlődése elképzelhetetlen a nemzetközi gazdasági kapcsolatok, a világméretűvé váló nemzetközi munkamegosztásban való részvétel nélkül, mert a világ országai, nemzetgazdaságai egy rendszert alkotva, sok szállal kötődnek egymáshoz. A világgazdaság egyes országainak fejlődése függ a kapcsolatrendszerétől, a rendszer egészének és egyes elemeinek kapcsolatától, struktúrájától és hatékonyságától.

Magyarországnak a világgazdaságban, világkereskedelemben elfoglalt helyzetének bemutatása azért is fontos feladat, mert el kell helyeznünk magunkat a világban: ismerni kell adottságainkat, helyzetünket, lehetőségeinket és arra kell törekedni, hogy a lakosság várakozásai ennek megfelelően alakuljanak. Egy ország helyzetének, külgazdasági teljesítményének értékelését nagyon sok minden befolyásolja, egy külgazdaságra érzékeny ország (mint Magyarország) számára nagyon fontosak a külső feltételek, vagyis a világgazdaság (illetve legfőbb partnereinek) helyzete. Ennek legfontosabb elemei:

- A világgazdaságban erősödik a globalizáció és a regionalizáció. A globalizálódás következménye a földrajzi határok relatívvá válása. A globalizálódó világgazdaság hatást gyakorol a nemzeti gazdaságpolitikákra, s egy olyan nyitott gazdaságú országnak, mint Magyarország, alkalmazkodnia kell a nemzetközi elvárásokhoz és gyakorlathoz.
- Az ezredfordulót követő időszakot enyhe világgazdasági recesszió jellemzi, amely struktúraváltozással és szűkülő működőtőke-mozgással jár.
- A világgazdasági folyamatok egyre inkább politikafüggővé váltak.
- A kelet-európai változások lényegesen módosították Európa és a világ gazdasági mozgásterét.

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Gazdaságdiplomácia intézeti tanszék, tanszékvezető főiskolai tanár, CSc.

- Az EU-integráció bővülési és mélyülési folyamata módosítja az európai gazdasági kapcsolatokat.

Helyzetünk megértéséhez a következő kérdéseket kell megvizsgálni:

- Mennyire vagyunk ráutalva a világgazdaságra?
- Mennyire kell alkalmazkodnunk világgazdasághoz?
- Hogyan változott, hogyan reagált a magyar külgazdaság a világgazdasági változásokra?
- Milyen stratégiával, eszközrendszerrel tudjuk a világgazdasági hatásokat saját javunkra felhasználni? Mit tett a gazdaságdiplomácia a sikerek érdekében?

Az első kérdés:

Mennyire vagyunk ráutalva a világgazdaságra?

Magyarország megértéséhez abból kell kiindulnunk, hogy Magyarország kis, nyitott gazdaságú ország, amelyet – ADY kifejezésével élve – kompországnak is szoktak nevezni.

A „nyitott gazdaság” kifejezés azt jelenti, hogy a GDP több mint fele a külkereskedelemben realizálódik. A gazdasági nyitottság azt fejezi ki, hogy egy ország gazdasága milyen mértékben kapcsolódott be a nemzetközi munkamegosztásba. A gazdasági (vagy szerkezeti) nyitottságnak számos mércéje ismert: az export, illetve az import viszonya a bruttó nemzeti termékhez (GDP-hez), az egy főre jutó külkereskedelem nagysága stb. Alapvetően tehát *a gazdasági nyitottság mérhető kategória*. Ha a nyitottsági mutató 15% alatti, az ország zárt gazdaságú, ha 50% fölötti, akkor nyitott gazdaságú. Módosíthatja ezt a mutatót az ország adósságállományának nagysága, változásának iránya, a nemzetközi működőtőke-mozgások, árfolyamváltozások stb. Gazdaságpolitikai (kereskedelempolitikai, minőségi) nyitottságnak nevezzük, hogy egy ország gazdaságpolitikája hogyan reagál a világgazdasági változásokra, vagyis, hogy az ország milyen mértékben liberalizálta külkereskedelmét, a tőkemozgásokat, a deviza- és hitelforgalmat, milyen mértékben avatkozik be az állam a külgazdasági kapcsolatok alakításába. *A gazdaságpolitikai nyitottság nem mérhető kategória*.

A kisország-lét a közgazdasági terminológiában nem definiált. Figyelembe kell azonban venni:

- az ország méretét (területét): nagy területen nagyobb a természeti kincsek előfordulásának esélye;
- a lakosság (népesség) számát: a lakosság, részben mint munkaerő járul hozzá a termeléshez, részben mint fogyasztó fogyasztja azt;
- az ország gazdasági fejlettségét, ami befolyásolja a gazdasági teljesítőképességet;
- a világgazdaságban, világkereskedelemben való részesedést.

Mindezeket kifejezi az ország belső piacának és termelési potenciáljának nagysága.

Hazánk mind az import-, mind az exportmutatók alapján nyitott gazdaságú ország. 1988-tól kezdve a gazdaságpolitikai nyitottságot tekintve is látványos fejlődés kezdődött. 1996-ban a forint (HUF) teljesítette az IMF folyó műveletekre vonatkozó konvertibilitási feltételeit, majd 2001-től a teljes konvertibilitását is, s ennek eredményeként a világgazdasági változások gyorsan, kevés szűrőn keresztül hatnak a magyar gazdaság szereplőire.

A kisország-lét viszonylag szűk belső piacot, a természeti erőforrások szűkösségét jelenti. Ez Magyarországot exportnövelésre ösztönzi – részben gazdasági kényszerűségből (a hiányhelyzet miatt), nagyjából azonban gazdasági ésszerűségből. A komparatív előnyök kihasználása pótlólagos erőforrás bevonását teszi lehetővé, a nemzetközi kereskedelemből származó előnyök kihasználása révén.

Magyarország tehát mind az exportra, mind az importra ráutalt. A kisország-lét sajátos gondolkodásmódot, a lehetséges előnyök maximális kihasználását igényli, azonban látni kell, hogy a kis országok sokkal érzékenyebbek a világgazdasági változásokra (különösen, ha ez a húzószektorokat érinti), így sokkal sebezhetőbbek is. Ezért a kis, nyitott gazdaságú országnak mindig is a realitások, és racionalitások szűk ösvényén haladva kell meghatározni gazdaság- és külgazdaság-politikáját.

Magyarország „kompország” – ez azt jelenti, hogy az ország történelme folyamán mindig két kultúra határán volt, és mint periférián lévő ország, mindig valamely nagy(obb) hatalomhoz kötötte sorsát, azonban csak ritkán dönthette el maga, hogy melyik nagyhatalmat választja. Néhány jelzés arról, mit jelentett a kompország-státusz Magyarország számára az elmúlt pár száz évben (ezek nagy része igaz Kelet-Európa többi országára is):

- Nyugat-Európa centrumához (Anglia, Németalföld) viszonyítva 2–300 éves késéssel indult az ipari fejlődés Kelet-közép Európában.
- A magyarországi (és kelet-európai) ipari fejlődés kb. 120–130 éve alatt átlagosan 40 évente alapvető tulajdonos- és piacváltás ment végbe (az I., majd a II. világháború után, illetve 1989–90-ben), így a tulajdonosi struktúrák és az ehhez szorosan kapcsolódó érdek- és vezetési struktúrák nem tudtak megszilárdulni. E történelmi szempontból viszonylag rövid fejlődés alatt többször megtört a fejlődés folyamatossága.
- A kelet-közép-európai határok mind a 20. században alakultak ki (az 1919–20-as Párizs környéki békék, majd a kilencvenes években a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlása és Csehszlovákia szétválása után), vagyis területi stabilitás sem volt. A mesterségesen kialakított határok mára etnikai problémák forrásává váltak.
- A késői fejlődés során nem volt mód és idő az ipari munkakultúra kialakítására (kialakulására). Ma Kelet-Európában az ipari munkásság körülbelül 70–80%-a első- vagy másodgenerációs munkás. Nem beszélve arról, hogy az elmúlt 4 évtized szocialista tulajdonviszonyai során „a mindenkié, tehát senkié” elv érvényesült. Egybeesett a tulajdonos és a munkavállaló („a mindenki”), de hiányzott az érdekelttség, mert nem volt reális tulajdonos, a munkások „bérmunkásként” viselkedtek, nem voltak igazi érdekviszonyok a gazdaságban.

- Alacsony szintű a vezetési kultúra is (bár az elmúlt 20 évben Magyarországon ezen a téren öröndetes változások történtek). A menedzsment, mint tudomány csak az elmúlt évtizedben jelent meg.

A lényeg: Kelet-Európában igazából 1990-ig nem volt piacgazdaság (voltak persze rövid szakaszok: 1890–1913, 1927–1930, 1945–1947, amikor valami hasonló volt Magyarországon). Az 1980-as évektől kezdett kialakulni a piacgazdaság intézményrendszere, amely az ezredforduló időszakára lényegében befejeződött (a piacgazdaság jogi és tárgyi feltételei megteremtődtek, de maga a piacgazdaság a saját öntörvényű mechanizmusaival még kialakulóban volt). A piacgazdasági átalakulás kényszerítő szükségszerűség volt. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ez nagy lehetőség Kelet-Közép-Európa országai számára a fejlett Európához való felzárkózásra (egyelőre nem beszélünk utolérésről, csak arról, hogy a meglévő szakadék ne nyíljon tovább!), mert kedvező a nemzetközi légkör a változásokhoz, a fejlett ipari országok nemcsak szóban, hanem – talán – tettekben is segítik a változásokat.

Az ezredfordulóra Magyarország a gazdasági fejlődés keresztútjához ért. Most a cél és a feladat az, hogy megtaláljuk azokat a pontokat, ahol hatékonyan kapcsolódhat be a nemzetközi munkamegosztásba, megtaláljuk azokat a területeket, melyek komparatív előnyök forrásaivá válhatnak. Ezek feltárásához meg kell ismerni Magyarország adottságait (lehetőségeit) és mai gazdasági problémáit, amelyek befolyásolják (meghatározzák) a gazdasági útválasztást.

A magyar gazdaság adottságai,

Magyarország termelési tényezőkkel való ellátottsága

Nyersanyagokban és energiahordozókban gyengén-közepesen ellátott az ország. Az energiahordozó-kitermelés a hazai fogyasztás egyharmadát fedezi. Korábban az olcsó szovjet (orosz) kőolaj megoldotta ezt a problémát, de ma világpiaci áron kell megvásárolni az (egyébként a világszínvonalhoz képest túlzottan) energiaigényes termeléshez az energiát. Fémes ásványok közül egyedül bauxit áll elégséges mennyiségben rendelkezésre; rézkincsünk számottevő még, azonban kitermelni – a várható magas beruházási költségek miatt – nem gazdaságos. Behozatalra szorulunk más ércből, de szegényes a nem fémes ásványokból való ellátottságunk is.

Az ország területének több mint kétharmada az átlagosnál jobb minőségű szántótalaj. Jó az ország éghajlati adottságai is, ezért a „termőföld” jó kihasználása komparatív előny forrása lehet.

Idegenforgalmi adottságaink a gyógyturizmus kivételével közepesek. Budapest, mint idegenforgalmi termék, egész évben, míg a Balaton a nyári szezonban nyújt jó lehetőségeket.

A munkaerővel való ellátottság átlagosnak mondható. Van szabadon rendelkezésre álló munkaerő, azonban a mobilitási szint (a mennyiségi lakáshiány és a lakásmobilitás hiánya miatt) nagyon alacsony. Rendkívül gyorsan növekszik a diplomások száma, azonban képzettségük struktúrája (az újabb diplomások szakmák közötti megoszlása) strukturálisan nem igazán felel meg a termelési várakozásoknak. A munkások képzettségi szintje megfelel az európai átlagnak,

bérszínvonaluk azonban jóval a nyugat-európai alatt van. (Ez is lehet komparatív előny forrása.)

Tőkeszegény az ország. Történelmi fejlődése során mindig tőkehiánnyal küzdött. Az eredeti tőkefelhalmozás kimaradt a magyar gazdaságban. A magyar nemzeti tőkésosztály most van kialakulóban, de az ezredfordulón a magyar gazdaságban is kevés a hazai tőke (bár növekvő mennyiségű). A szocializmus 40 évében az ideológia harcot indított a nyugati tőke ellen (először államosították, majd évtizedekig távol tartották a tőkét az országtól). Az elmúlt másfél évtized liberalizálási törekvései során fontos céllá vált a külföldi működő tőke beinvitálása a tőkehiány csökkentése végett. A tőkehiány következtében viszonylagos technikai elmaradottság (a műszaki színvonal 5–10 évvel marad el a fejlett nyugat-európai országoktól) és bár növekvő, de még mindig alacsony termelékenységű szint jellemzi az országot. A relatív technikai elmaradottság azonban képzett munkaerővel és jó menedzsmenttel párosulva gyorsító hatást fejthet ki a gazdaságra, így ez is lehet későbbi előny forrása.

A második kérdés:

Mennyire kell alkalmazkodnunk világgazdasághoz?

Országunk adottságai miatt nem függetleníthetjük magunkat a világgazdaságtól. Ez azt jelenti, hogy a világgazdaság, a világpiac szinte minden rezdülését érzékeli a gazdaság. Különösen függünk az energiahordozók piacának változásaitól. (A függést erősíti, hogy energiahordozó-behozatalunk egysátozás.) Ezért a gazdaság szereplői ki vannak téve a világgazdaság változásainak. (Bármilyen kísérlet, amely ezzel ellentétes irányban próbálkozik, objektíve kudarcra van ítélve.) Rövid távon kis mértékben be lehet avatkozni, időszakosan (áldozatok árán!) meg lehet ugyan védeni a gazdasági szereplőket, de középtávú távon engedni kell a világgazdasági hatásokat érvényesülni. Függünk exporttermékeink felvevő piacaitól: ha legfőbb piacainkon dekonjunktúra van, azt mi is megérezzük. Függünk a külföldi tőkéktől, egyrészt mint finanszírozási lehetőségtől, másrészt mint működő tőkéktől. Megfigyelhető, hogy a Magyarországon kiépített külföldi tulajdonú termelő egységek egy része ún. pufferkapacitás, vagyis olyan kapacitás, amelyet működtetnek világgazdasági konjunktúra esetén, de itt csökkentik először a termelést dekonjunktúra esetén. Függünk a fejlett technika, technológia importjától.

Tehát a világgazdasági és európai alkalmazkodásra kényszerülő kis ország nemzeti stratégiájában nem hagyhatja figyelmen kívül a világgazdasági értékrend változásait. A nemzetközi kapcsolatokban hosszabb távon azok az országok tudják kereskedelmi cserearányaikat, piaci pozícióikat javítani, amelyek az emberi kreativitásra épülő struktúrákat (technológiákat, termékeket, szolgáltatásokat) képesek kifejleszteni, s azokkal sikeresen megjeleníteni a világpiacon. A magyar gazdaságpolitikának tehát reagálnia kell a külgazdasági feltételrendszer megváltozására, de nem szabad túlreagálnia azt. Továbbra is ösztönözni kell a külföldi működőtőke-beáramlást: ez a munkahelyteremtés, a technológiai

színvonalemelés, a versenyképesség-javítás mellett elősegítheti termelőink beszállítói lehetőségeinek javulását is.

Valódi piacgazdaságban azonban a belső és külső piac nem választható szét; jó, stabil hazai versenypiac nélkül az export sem lehet hosszú távon húzó hatással. A belső piac fejlesztésének elmaradása törvényszerűen recessziót okoz, ami az export növekedését is akadályozza. Az exportsegítő eszközrendszer időlegesen fékezheti a kedvezőtlen folyamatokat (rövid ideig fel is gyorsíthatja a változásokat), de ha a belgazdaságban gyengék a vállalkozások, akkor ezek a külföldön sem lehetnek sikeresek. Ha nem alakul ki a vállalkozásokat és a versenyt ösztönző megfelelő társadalmi és gazdasági környezet, a támogatás és az átmeneti védelem eszközrendszere, szelektív, exportorientáló műszaki fejlesztés és beruházáspolitikája, akkor Magyarország modernizációja elmarad, és az egységesülő Európának modernizáció nélkül csak anyagszállítója és bér munkása lehetünk. Az exportorientált fejlődés paradoxona, hogy középtávon csak a belső piac erősítése révén lehet az exportteljesítményt fokozni, s a külgazdasági egyensúlyi pozíció javítása döntően makrotényezőként működik, nem az export-import szabályozás kis változtatásain. (Úgy is mondhatjuk, hogy az egyensúlyi problémák megoldása csakis a strukturális, szerkezeti átalakulás eredménye lehet.)

A külgazdasági stratégia megváltozását, a világgazdasági nyitás politikájának megjelenését elsősorban külső gazdasági tényezők váltották ki. A 70-es és 80-as évek viharos világgazdasági változásai kiélezték az ország gazdasági feszültségeit, strukturális ellentmondásait. A szocialista országokba irányuló kivitel erősen visszaesett, szűkült a belső kereslet is (a reálbércsökkenés és a behozások visszaesése miatt, amely a restriktív makroszabályozás következménye volt), ezért a hazai termelőnek gazdasági kényszert jelentett a piacváltás, a Nyugat felé irányuló export növelése: vagyis a korábbi fő piacunkra, a KGST-be irányuló kereskedelem összeomlása kényszerítette a vállalatokat piacpolitikájuk megváltoztatására. A KGST térvesztése (megszűnése), illetve más oldalról a nyugati orientáció előretörése nagyon gyors volt, annak ellenére, hogy export-struktúránk nem felelt meg a változó igényeknek, cserearány-veszteségeket szenvedett el az ország, így leértékelődött termelésünk a világpiacra.

A világgazdasági nyitás a külgazdasági koncepció és stratégia megváltozását jelentette, melynek során a nemzeti gazdaságpolitika gyorsította a nemzetközi munkamegosztásba történő beépülési folyamatot, a belső gazdaságban megteremtette azokat a feltételeket, melyek a gazdálkodókat ösztönzik a hazai és külső kapcsolatok fejlesztésére, tehát belső piaci jellegű reformot is jelentett.

A világgazdasági nyitás kettőssége – a versenyképes piacgazdaság kialakítása és a külgazdasági reorientáció – áthatalmította az egész magyar gazdaságpolitikát. A magyar külgazdaság-politika alapvető rendezőelve a világfejlődés fő áramlataihoz való integrálódásunk, felzárkózásunk a fejlett Európához, ami azt jelenti, hogy kapcsolódnunk kell a fejlett (ipari) világhoz és annak részévé kell válnunk.

A fejlett piacgazdaságokat a nagyméretű specializáció és kooperáció jellemzi, amely gazdasági fejlődésük gyorsítója, motorja. Egy kis, nyitott gazdaságú ország számára – amilyen Magyarország is – pedig döntő fontosságú a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel (kényszerűségi és ésszerűségi-hatékonysági

okokból egyaránt). A kisország-lét a nagy országokétól lényegesen eltérő mozgásteret, gazdaságpolitikai prioritásokat-racionalításokat, célkitűzéseket, fejlődési sajátosságokat jelent: egy kis ország nem fejlesztheti a gazdaság minden szektorát, mert ezzel elaprózza fejlesztési forrásait, s így konzerválja elmaradását. Egy kis országnak ezért tudományosan megalapozott gazdaságpolitikára van szüksége, mert csak átgondolt, tudatos, összehangolt (harmonizált) külgazdaság- és struktúrapolitikával érhet el eredményt a nemzetközi piacokon. Az ország külgazdasági stratégiája csak akkor lehet sikeres, ha megfelel a nemzetközi gazdasági, technikai fejlődés fő irányainak, alkalmazkodni képes a világ-gazdasági környezet változásaihoz, és ha a gazdaság fejlettségi szintje, irányítási rendszere (cél- és eszközrendszer, intézményi rendszer) közvetíteni képes ezeket az igényeket. A világgazdasági nyitás tehát azt jelenti, hogy a már meglévő gazdasági nyitottsághoz társul a gazdaságpolitikai nyitottság is.

A világgazdasági nyitás azonban nem egyszerűen azt jelenti, hogy a fejlett piacgazdaságú országokkal (azok cégeivel) erősítjük kapcsolatainkat (tehát nem egyszerűen külgazdasági reorientációról van szó). A világgazdasági nyitás lényege, hogy a magyar gazdaság képes legyen befogadni a világpiaci verseny mechanizmusait, szabályozóit, ösztönzőit, törvényeit, követelményeit (ezt azonban csak működő piacgazdaságként teheti meg), és így válhat a világgazdaság integráns részévé. A nyitáshoz tartozik a gazdaság liberalizálása, hogy az ország ne csak az áruk és szolgáltatások, hanem a műszaki és gazdasági ismeretek, az információk, a tőke és a munkaerő áramlására (áramoltatására) és befogadására is képessé váljon.

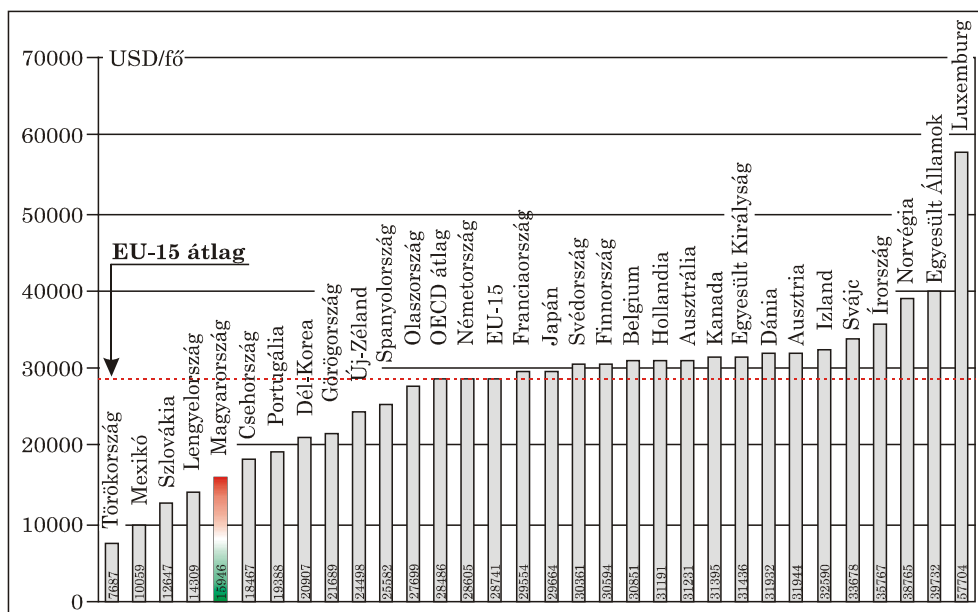
A világgazdasági nyitás alkalmazkodást is jelent, aminek különböző társadalmi, politikai, gazdasági, strukturális hatásai, összetevői vannak.

A harmadik kérdés:

Hogyan változott, hogyan reagált

a magyar külgazdaság a világgazdasági változásokra?

A magyar gazdaság makroszerkezete nem mutat lényeges eltérést a fejlett országokhoz viszonyítva. A szolgáltatások súlya 65-68% közötti, és örömteli az üzleti szolgáltatások növekvő súlya. Az ipar aránya kb. 28-30%, ezen belül a feldolgozóipar kiemelkedő súlyú, és a gép- és az elektrotechnikai ipar bír magas részesedéssel, amely a technológia és tudásigényesség felé való elmozdulást mutatja. A mezőgazdaság súlya folyamatosan csökken, 2006-ra már 5% alá süllyedt az aránya. Ez a szerkezet azonban nem feltétlenül jelenti az ország strukturális versenyképességét. A magyar gazdaság szerkezete látszólag tehát fejlett: a gépipar, a feldolgozóipar növekedése azt a képzetet keltheti, hogy fejlettek vagyunk. Mélyebben vizsgálva azonban a változásokat egyértelművé válik, hogy az alágazati, ill. termékszinten már közel sem ilyen szép a kép. A magyar termelés néhány ténylegesen vezető termék kivételével általában a világgazdaság fejlődés mögötti közvetlen szakaszban van. Fontos azt is látnunk, hogy ezek a termékek általában nem hazai szellemi és termelési bázison alapulnak.

1. ábra

Az egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson 2004-ben az OECD-országokban

Folyamatosan növekszik a GDP, és az egy főre jutó mutatókban is egyre jobban állunk (1. ábra). Magyarország az 1960-as évek elején a világkereskedelemben közel 0,8%-át, a 70-es években 0,5%-át adta, majd tovább csökkent országunk részaránya a világkereskedelemben. A mélypont 1993, amikor a magyar kivitel a világexport alig 0,24%-a (ekkor a magyar kivitel 9 Mrd USD alatt volt), ill. a világkereskedelmi részesedésünk 0,28%. Ezt követően a magyar kivitel és behozatal is dinamikusabban bővült, 1993 és 2005 között többszörösére. 2005-ben az import 65,7 Mrd USD-ra, míg az export 62,2 Mrd USD-re nőtt, s ezzel Magyarország részaránya a világkereskedelemben 0,61%-ra emelkedett. Tehát 12 év alatt hétszeresére nőtt a magyar kivitel. Kevés ország mutatott fel ehhez fogható fordulatot. Ma elmondhatjuk, hogy hazánk adja a világ népességének szűk 2 ezrelékét, a világtermelés bő 2 ezrelékét s áruexportjának 6 ezrelékét. Magyarország mégis Európa legérzékenyebb, legsebezhetőbb országai közé tartozik, és a globális kapcsolatrendszer viszonylag kis jelentőségű szereplője.

Gazdaságstratégiai szempontból ezért evidencia, hogy a magyar gazdaság fejlődése csak exportorientáltan valósulhat meg. Az export a gazdasági növekedés húzóereje, javítja a foglalkoztatási helyzetet, jövedelemnövelő hatású. Külgazdaság-érzékeny országban az exportnövekedés meghaladja a GDP növekedését: az exportdinamika a modernizáció előfeltétele. Magyarország 1990 és 2005 között sikereket ért el a külgazdaság területén. Páratlanul rövid időszakra sikerült megvalósítani a világ gazdasági nyitást, a külgazdaság liberalizálását és szervezeti decentralizálását, a külgazdasági súlypontváltást (1. táblázat).

1. táblázat
Magyarország a világ export-, ill. importforgalmában
2005-ben (Mrd USD, ill. %)¹

Világexport							Világimport		
Érték (Mrd USD)	Része- sedés (%)	Ország			Ország	Érték (Mrd USD)	Része- sedés (%)		
971	9,3	Németország	1.		USA	1733	16,1		
904	8,7	USA	2.		Németország	774	7,2		
762	7,3	Kína	3.		Kína	660	6,1		
596	5,7	Japán	4.		Japán	516	4,8		
459	4,4	Franciaország	5.		Egyesült Királyság	501	4,7		
401	3,9	Hollandia	6.		Franciaország	496	4,6		
378	3,6	Egyesült Királyság	7.		Olaszország	380	3,5		
		...			...				
62	0,6	Magyarország	36.	31.	Magyarország	66	0,6		

Az eredmény szép, különösen akkor, ha tudjuk, hogy több régi EU-tagot is megelőztünk (pl. Görögországot, Portugáliát). Azonban a külkereskedelmi forgalom cserearányai szinte minden évben romlottak. 2005-ben az export árindex 100,6%-ra, míg az import (deviza)árindex 102,8%-ra nőtt. Ebből következően a cserearány mutató 97,8%. A romlás alapvető oka az energiahordozók világpiaci árának növekedése.

A világgazdasági nyitás elengedhetetlen eleme a külgazdasági orientációváltás, ami a korábbi kényszeralkalmazkodás (KGST) helyett a kölcsönös érdeken alapuló gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok kialakítását, integrációs törekvéseink újragondolását jelenti. Nyitási politikánk sikerét elősegíti a világgazdasági konjunktúra, és mivel Nyugat-Európához kötöttük sorsunkat, fellendülésünk függ az ő fellendülésüktől. A magyar külgazdaság fejlesztésének motorja az EU-tagsággal kialakuló együttműködés.

Nézzük meg részletesebben a fontosabb partnereket! A 10 legfontosabb export célország 2005-ben: Németország (29%), Ausztria, Olaszország, Franciaország, Egyesült Királyság, Románia, Hollandia, Lengyelország, Spanyolország, Egyesült Államok. Közülük 8 EU-tag.

A 10 legfontosabb import forrásország 2005-ben: Németország (27%), Oroszország, Ausztria, Kína, Olaszország, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Japán, Csehország (7 EU-tag).

¹ Forrás: WTO, KSH.

2. táblázat
A magyar külkereskedelem termékgazdálkodási megoszlása országcsoportok
szerint 2005-ben (%)¹

	Kivitel	Behozatal
Európai Unió (EU-25)	76,3	67,8
EU-15	65,3	57,7
Új tagállamok	10,9	10,1
EU-n kívüli országok	23,7	32,2
Ebből európai országok	14,0	12,7
OECD országok	79,0	73,5
Összesen	100,0	100,0

A külkereskedelem relációs szerkezetét tekintve az első és második körös szomszédok (vagyis a közvetlen szomszédok, és a szomszédok szomszéd országai) szerepe kiemelkedő. Egy kb. 1000–1500 km sugarú körben realizálódik a magyar külkereskedelem közel 90%-a, tehát a földrajzi közelség szerepe kiemelkedő a külgazdasági kapcsolatokban. A legfontosabb kereskedelmi partnereink az EU-országokból kerülnek ki, amely tagságunk, ill. közelségük miatt természetes. Az export oldali EU-súly azonban kissé már túldimenzionált, és ez is függési helyzetet jelent. A nem EU-partnerek között export, ill. import oldalon lényeges eltérés van: míg az export oldalon Románia (amely 2007-től EU-tag) s az USA tartoznak a lényeges partnerek közé, addig az import oldalon Oroszország, Kína és Japán.

A külkereskedelem áruszerkezete már kialakultnak tűnik, nem sokat változott az elmúlt években.

3. táblázat
A külkereskedelmi forgalom alakulása áruösszetétel szerint
2000-ben és 2005-ben¹

Áruösszetétel	Export (%)		Import (%)	
	2000	2005	2000	2005
Élelmiszer, ital, dohány	7	6	3	4
Nyersanyagok	2	2	2	2
Energiahordozók	2	3	8	10
Feldolgozott termékek	29	28	35	33
Gépek és szállítóeszközök	60	61	51	51
Összesen	100	100	100	100

¹ Forrás: KSH.

Az eddigiek azt mutatják, hogy a magyar külkereskedelem meglepően jó eredményt ért el. Azonban megállapítható, hogy az export erősen függ az importtól: az elmúlt évek dinamikus exportnövekedése mögött az import lényeges bővülése áll, amely komoly egyensúlyi problémákra utal. Fontos azt is megjegyezni, hogy az erőteljesen bővülő külkereskedelem legfőbb szereplőivé a hazánkban megtelepült külföldi tulajdonú cégek váltak: a külkereskedelmi forgalom kb. 73–75%-a kötődik hozzájuk. A hazai külkereskedelem jelentős hányada (kb. 40%-a) a nemzetközi nagyvállalatok vállalatközi kereskedelme.

Ezek a tények felhívják a figyelmet arra, hogy a kis, nyitott gazdaságú, exportfüggő magyar gazdaság teljesítménye erőteljesen kötődik a hazánkban tevékenykedő nagy nemzetközi vállalatokhoz. Ezen cégek megtartása, fejlesztéseikhez megfelelő környezet biztosítása elengedhetetlen. Sőt, több, más cég bevonása is fontos lenne, hogy függésünk csökkenjen a már itt levőktől.

A magyar gazdaságpolitika mozgásterét szűkítő körülmény az ország adósságállománya. A külgazdaság-politikával szemben támasztott alapvető követelmény, hogy az adósság finanszírozásához szükséges források rendelkezésre álljanak, vagyis az ország likviditása – hitel- és fizetőképessége – megmaradjon.

E tényezők szükségsszerűvé teszik a külföldi működő tőke (külső erőforrás) minél nagyobb mértékű bevonását a gazdaságfejlesztési stratégiába, továbbá, hogy a régóta áhított gazdasági szerkezetátalakítás, a nemzetközi munkamegosztásba való intenzívebb bekapcsolódásunk és a fejlett ipari országoktól való elmaradásunk megállítása és jövőbeli felzárkózásunk e tőke nélkül elképzelhetetlen.

A külföldi működő tőke elvileg 1972-től jöhet Magyarországra, azonban csak az 1988-89-es évek tőkeimporttal kapcsolatos törvényi változásai után kezdte el lényegesebb mértékben hazánkat választani célul. A rendszerváltást követő időszak egyik sikertörténetévé éppen a külföldi működő tőke beáramlása vált: 2005 végére szűk 52 Mrd EUR volt a tőkeimport. A régiókban egyedül Lengyelországba áramlott több tőke (ez a nagy belső piac miatt érthető), azonban az egy főre jutó mutatókat nézve egyértelműen a legjobbak vagyunk a régióban (Magyarország 5133 EUR/fő, Csehország 4932 EUR/fő, Szlovákia 2414 EUR/fő, míg Lengyelország 1835 EUR/fő)¹.

A befektetők számára kedvelt terep Magyarország: a befektetések többsége az EU-országokból érkezik (Németország, Hollandia, Ausztria, Franciaország, Egyesült Királyság, Olaszország), de magas az USA-, és növekvő az ázsiai (Japán, Kína, Dél-Korea) tőke súlya is. Az elmúlt időszak jellemzője, hogy az újabb befektetések általában magas technikai színvonalat képviselnek, nagy hozzáadott értéket termelnek, koncentrálnak a kutatás-fejlesztésre, az innovációkra, ill. erősítik hazánk logisztikai központ szerepét. (Megjegyzést érdemel, hogy a '90-es években a bér munka jellegű, összeszerelő tevékenységek voltak többségben, és bár még most is fontos a szerepük, azonban minőségi elmozdulás történt a befektetések orientációjában. Az elmúlt évek tapasztalatai szerint számos pozitív hatása ellenére a magyar gazdaság gondjait nem oldotta meg a külföldi működő tőke.)

¹ Forrás: UNCTAD adatokból saját számítás.

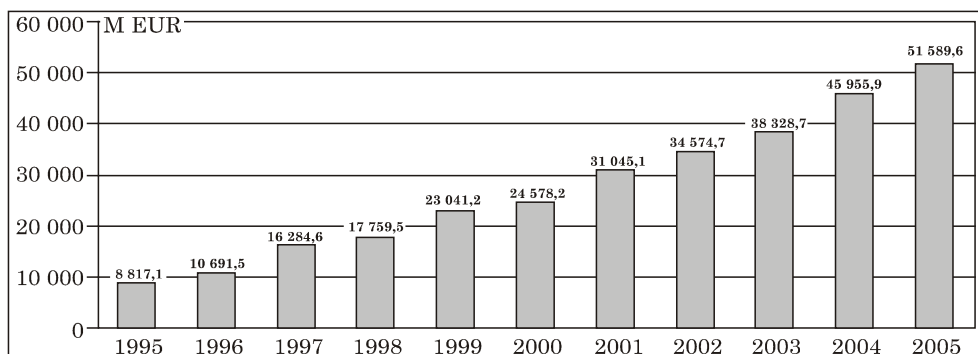
Az itt bemutatott adatokból nem derül ki, de a részletesebb számok azt mutatják, hogy 2004-ig az újra befektetett jövedelem volt a motorja a tőke beáramlásnak. Ez azt jelenti, hogy a már itt levő tőke elégedett a körülményekkel, az eredményekkel, megtalálták számításaikat, bíznak a jövőben. Ez tehát bizalmi indexként is figyelembe vehető. (2005-ben már nem volt ilyen szép az eredmény: lehet, hogy ez a bizalmi válság jele?) Különböző elemzések, vizsgálatok szerint Magyarország vonzó célpont. Az Ernst and Young kutatása (2005) azt mutatja, hogy a nemzetközi vállalatvezetők véleménye szerint a világ legvonzóbb befektetési területei között a tizedik Magyarország (Európában az ötödik), de közvetlen régióinkból megelőz minket Lengyelország, és a jövőbeni trendekben Csehország is. Az AT Kearney tanácsadó cég FDI vonzási indexe (a világ ezer legnagyobb vállalata felső vezetőinek véleménye alapján) 2005 decemberében Magyarországot a tizenegyedik helyre rangsorolta.

Miért is érdemes Magyarországon beruházni?

- stabil gazdasági és pénzügyi háttér, világos piaci viszonyok;
- földrajzi fekvése jó;
- Budapest pénzügyi, kereskedelmi, szolgáltatási, kulturális központ;
- könnyen motiválható szakképzett munkaerő;
- a gazdaság függetlensége a politikától;
- Magyarország jó imázsa;
- EU-tagság;
- jól fejlődő telekommunikáció;
- alacsony társasági adó;
- megőrzött korábbi gazdasági kapcsolatok a térség más országaival;
- pénzügyi szolgáltatások magas színvonala;
- a régióban kiemelkedő színvonalú infrastruktúra és közlekedés;
- a multinacionális vállalatok szervezett érdekvédelme;
- homogén lakosság;
- beruházásvédelem;
- a háttéripar fejlesztése.

A pozitív megítélés ellenére, hazánk nemzetközi versenyképessége kis mértékben romlott: 2004-ben a 42., 2005-ben a 37., míg 2006 tavaszán a 41. helyre kerültünk a svájci IMD által összeállított globális versenyképességi rangsorban. Az IMD felmérése 61 ország versenyképességét vizsgálja 312 mutató alapján. Magyarország helyzetének romlását a növekvő költségvetési hiány és államadósság mellett a foglalkoztatási mutatók romlása is befolyásolta. A külföldiek magyarországi közvetlen tőkebefektetései állományának alakulását (új módszertan szerint: tartalmazza az anyavállalatok által nyújtott hiteleket és az újra befektetett profitokat, egyéb tőke nélkül) a 2. ábra mutatja.

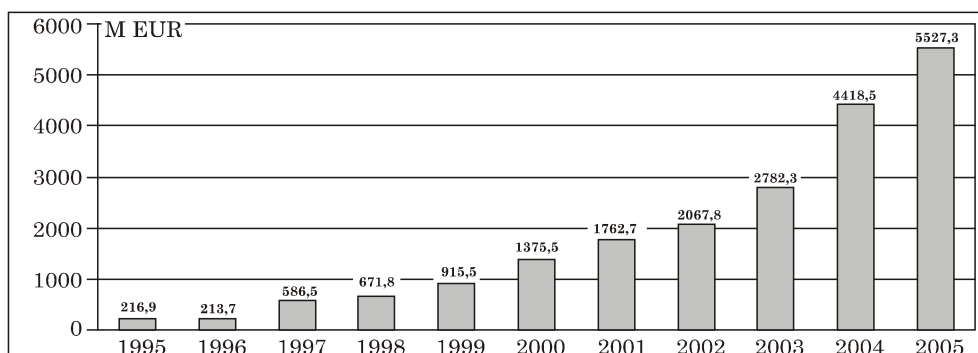
A világgazdaságban jelentkező globalizáció eredménye, hogy nemcsak hozánk jön a tőke, hanem a magyar tőke is elindult a külföld felé. A tőkeáramlás nem áll meg a határainknál, mert a magyar befektetők is egyre inkább érdeklődnek a külföldi lehetőségek iránt. Ha komolyan vesszük a világgazdasági nyitást, ha integrálódni akarunk a világgazdaságba, be kell látnunk, hogy a befektetések terén nincs egyirányú utca. 2005-ig több mint 5,5 Mrd EUR magyar tőke ment külföldre. Ezzel Magyarország vezet a régióban, mint tőkeexportőr.

2. ábra

A nem rezidensek magyarországi közvetlen tőkebefektetés állományának alakulása¹

A fő befektetési célpontok közvetlen régiókban találhatók: Szlovákia, Horvátország, Románia, Bulgária, Macedónia, de irányul tőke az EU fejlettebb tagországaiba is (pl. Hollandia). A tőke kivitel többsége néhány nagyvállalathoz kötődik (pl. MOL, OTP, Richter), amelyek regionális szerepre törnek. Az elmúlt években a KKV-k tőke kivitele is megnőtt, elsősorban a határon túli magyarok lakta területek irányába. A magyar gazdaságpolitika támogatja a hazai cégek regionális nemzetközi vállallattá válását, mert a terjeszkedés intenzívebbé teszi a gazdasági kapcsolatokat, lehetővé teszi a magyar kivitel növelését, és javítja a határainkon túl élő magyar nemzetiségek gazdasági lehetőségeit is. A 3. ábra erre vonatkozóan mutat adatokat; az adatok a kereszttulajdonlás elszámolását nettó módon tartalmazzák. (A 2005. évi adatok az újra befektetett jövedelem értékére becslést tartalmaznak.)

3. ábra

A magyarok külföldi közvetlen tőkebefektetés-állományának alakulása¹

¹ Forrás: MNB.

A világgazdasági nyitásnak azonban ára van. A (gyakorlatilag) korlátozás nélküli verseny a hazai termelők egy részét kiszorítja a piacról. A szerkezeti átalakítás fájdalmas folyamat, mert a nem gazdaságos termelési tevékenységek felszámolása hagyományos szakmák és foglalkozások megszűntével jár. Ennek következménye a magas munkanélküliség és az infláció. Magyarország, a magyar gazdaság már elkezdte fizetni ezt az árat, bízva abban, hogy ezt modernizáció, kibontakozás, fellendülés fogja követni.

A negyedik kérdés:

**Milyen stratégiával, eszközrendszerrel tudjuk
a világgazdasági hatásokat saját javunkra felhasználni?
Mit tett a gazdaságdiplomácia a sikerek érdekében?**

Sikeres volt a gazdasági diplomácia is a rendszerváltást követő években. Az 1990-es évek kiemelkedő eredménye volt EK/EU társulási viszony megállapodás, az EFTA és a CEFTA szabadkereskedelmi megállapodások, melyek jelentősen bővítették a gazdaság mozgásterét, javították termékeink piacra jutási feltételeit (az ipari termékek közel 90%-a kedvezőbb feltételekkel vált exportálhatóvá).

Magyarország 1999-ben csatlakozott a *NATO*-hoz. Ennek ugyan nincs közvetlen gazdasági hatása, de fontos jelzés külföldi tőke felé. Jelzés, amely bizonyítja, hogy Magyarország mind külpolitikai, mind gazdasági szempontból stabil, az országot a demokratikus jogállamiság, és a működő piacgazdaság jellemzi.

2004. évi csatlakozásunk az *Európai Unió*hoz az ország történelmének egyik legnagyobb szabású vállalkozása. Hazánk EU-tagsága történelmi esély, mert az ország híján van a nyersanyagoknak, energiának, tőkének, modern technológiának, és ezek mellett még a piaca is kicsi. Ezért az exportorientált gazdasági stratégia, a tartós, uniós átlagot meghaladó növekedés igénye szükségszerűvé tett egy olyan nagyobb gazdasági térséghez való csatlakozást, amely segíti célkitűzéseink megvalósítását. A kis, nyitott gazdaságú országnak, ha nincs valamilyen speciális, mások által nem birtokolt előnye, csatlakoznia kell másokhoz. A komország-lét ezzel jár. Magyarország számára geopolitikai okok miatt az Európai Unió számít „kikötőnek”, ahol a komp kiköthet. Fontos látnunk azt is, hogy a földrajzi közelségen túl történelmi, kulturális kapcsolatok is összekötik az EU tagállamait. Az uniós csatlakozás gazdasági hatásai nagy fontosságúak: kereskedelemteremtő, tőke- és kereskedelemterelő hatása kiemelkedő. Az Unió vált legfontosabb kereskedelmi partnerünké (bár a klasszikus értelemben vett külkereskedelem az EU-n kívüli térségre korlátozódik), és a legfontosabb tőkeexportórré is. Az EU-tagság bizonyos védelmet is jelent a globalizáció nem kívánatos hatásaival szemben: más-ként léphet fel egy 10 milliós nemzet, mint egy 450 milliós közösség a világpiaci versenyben, vitákban (pl. a WTO tárgyalásokon, avagy a „Tokaji” név védelmében).

Az EU-csatlakozás fontos eredménye az a lehetőség, amely az EU felzárkóztatási politikájának eredményeként példátlan (2007 és 2013 között nettó 24 Mrd EUR értékű) pénzügyi támogatást tesz elérhetővé. Részt veszünk az EU döntéshozatali mechanizmusában, vagyis az esetenként nemzeti érdekeiket a közösségi elé helyező európai hatalmakkal szemben összefogással eredményeket

lehet elérni. Továbbá a csatlakozás révén a határainkon kívül maradó magyarság szervesebb bekapcsolódására is lehetőség nyílik (különösen igaz ez Románia 2007. évi csatlakozását követően).

A csatlakozás előnyeinek kihasználhatósága az ország felkészülésétől (is) függ. Elemi érdekünk azonban stabil és bővülő kapcsolatot fenntartani további partnereinkkel is: intenzív regionális együttműködés kialakítása a kelet-közép-európai térség államaival s a kapcsolatok fejlesztése a tengerentúli fejlett országokkal (USA és az ázsiai országok).

Az elmúlt évtizedekben Magyarország gyakorlatilag minden nemzetközi gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi szervezethez csatlakozott:

- 1996-ban az OECD felvette tagjai sorába;
- 1973 szeptemberében hazánk a GATT 82. szerződő felévé vált, majd 1995-től a WTO alapító tagja;
- 1982-ben Magyarország felvételt nyert a Nemzetközi Valutaalapba (IMF), majd a Világbankba (IBRD);
- Magyarország csatlakozott a Világbank-csoporthoz tartozó többi szervezethez is. 1985-ben lett a *Nemzetközi Pénzügyi Társaság* (IFC) tagja, szintén 1985-ben „donorországgként” csatlakozott a *Nemzetközi Fejlesztési Társuláshoz* (IDA), majd 1987-től vagyunk tagjai a *Nemzetközi Beruházásvédelmi Ügynökségnek* (MIGA);
- Magyarország alapítója az 1991-ben létrehozott Európai Újjáépítési és Fejlesztési Banknak, közismert nevén az Európa-banknak

Összefoglalásul

A '90-es évek társadalmi-politikai változásai (politikai rendszerváltás, gazdasági modellváltás, külgazdasági reorientáció) új helyzetet teremtettek a magyar gazdaság- és külgazdaság-politika számára. A politikai és gazdasági vezetés felismerte, hogy azt a szükségszerűséget, hogy egy kis, nyitott gazdaságú országnak mindig alkalmazkodni kell a földrajzilag közel levő nagy országokhoz (integrációkhoz), kapcsolódni fejlődésükhöz, tudván hogy az egymásrautaltság aszimmetrikus. Külgazdaság-stratégiai szempontból egyértelmű, hogy a gazdaság fejlődése csak exportorientáltan valósulhat meg. Bebizonyosodott, hogy számunkra az egyetlen dinamizáló centrum a fejlett Nyugat-Európa, nevezetesen az Európai Unió lehet. Csatlakozásunk az integrációhoz, pozitív és negatív hatásokkal is jár. Pozitív eredmény, hogy a külgazdasági mozgástér bővül, a kivitel dinamikusan nő, ami munkahelyteremtésre is alkalmat adhat, ill. az integrációhoz tartozás ösztönözheti a külföldi befektetőket. Negatív következmény lehet, hogy ellenőrizhetetlen folyamatok indulnak be, gyorsabban bővíthet az import, a verseny növekedése nemkívánatos feszültségeket eredményezhet. Úgy tűnik, Kelet-Európában előbb a hátrányok mutatkoznak. Éppen ezért fel kell tárni a az integrálódástól rövid-közép-hosszú távon várt előnyöket és hátrányokat, a számszerűsíthető nyereséget és költséget. Csak így kerülhetjük el, hogy a várakozásaikban rövid távon csalódó vállalatok és közvélemény ne váljék az integráció gátjává, mielőtt a hosszú távú előnyök megjelenhetnének.

Irodalomjegyzék

BLAHÓ ANDRÁS – PRANDLER ÁRPÁD: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Aula Kiadó, Budapest, 2006.

KOZMA FERENC: *Magyarország világpiaci illeszkedésének stratégiája*, Aula Kiadó, Budapest, 2003.

MAJOROS PÁL: *Magyarország a világkereskedelemben*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.

PRÁGER LÁSZLÓ: *Európából a bővülő Európába*, Aula Kiadó, Budapest, 2000.

PRÁGER LÁSZLÓ: *A világ(gazdaság) és Magyarország a XXI. század elején*, Unió Kiadó, Budapest, 2003.